

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Ніколенко Ксенії Вікторівни
«Креативність як чинник соціальних змін»,
поданої на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук
зі спеціальності 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії

Поняття креативності позначає не саму творчість як процес, але акцентує увагу на певних характеристиках цього процесу – особливо на наявності певних творчих здібностях самого автора творчості. Передусім, креативність означає наявність здатностей до творчості, тобто творчих компетентностей, у комбінації з переконливим виконанням акту творчості (творчою перформативністю) та умілим застосуванням результатів творчості на практиці (творчою прагматичністю). Поєднання цих трьох компонентів і дає наближення до того розуміння соціальної ролі творчості, яку розкриває дисертантка у своїй роботі.

Дисертаційна робота відзначається ретельно науково опрацьованим змістом, логічним структурним викладом, узгодженістю концепції і висновків. Дисертація має свою теоретичну і практичну цінність, яка полягає у виявленні соціально-філософського аспекту досліджень креативності, що створює передумови для розробки методологічних рекомендацій для соціальних та гуманітарних наук. Крім того, у даній роботі здійснено глибокий філософський аналіз проблеми соціально-детермінаційного потенціалу креативності особистості та соціальних спільнот, результати якого можуть бути використані не лише у нормативних курсах для студентів-філософів, але й у спецкурсах для студентів інших філософських спеціальностей – філософії історії, культурології, релігієзнавства, політології, а також на інших факультетах підготовки фахівців соціального та гуманітарного профілю.

Результати даного наукового дослідження, основні концептуальні ідеї та висновки, сформульовані в дисертaciї, було належним чином відображені у наукових публiкацiях авторки, вони пройшли цiлком достатню апробацiю i доповiдались на численних всеукраїнських наукових конференцiях.

У цiому дисертацiйна робота Ксенiї Вiкторiвни Нiколенко є актуальним, грунтовним, науково-грамотним, завершеним дослiдженням, яке вiдзначається явною науковою новизною i виконано на основi глибокого аналiзу наукових джерел – як з фiлософiї, так i з гуманiтарних та соцiальних наук, особливо психологiї. Дисертантка досягнула необхiдних наукових новацiй у дослiдженнi проблем витокiв та результатiв соцiальної творчостi.

Позитивно оцiнюючи дисертацiйне дослiдження в цiому, слiд все ж висловити кiлька зауважень та побажань:

По-перше, хоча у своiй дисертацiї авторка посилається на системний метод дослiдження, вона наскрiзно використовує поняття системи, однак неможливо з'ясувати однозначно, який саме варiант системного методу, а вiдповiдно, яку самe традицiю системних дослiджень соцiальної реальностi вона обрала як базову для свого дослiдження. У роботi часто йде мова про суспiльство як соцiальну систему, зустрiчається термiн «iнституцiональна система» (с. 130), водночас нерiдко зустрiчаються посилання на когнiтивну систему, систему знань, «систему цinniсnix opiентирiв», систему цiнностей (с. 140-141), систему уявлень (с. 155), крiм того, також постiйно використовується апеляцiя до окремих соцiальних систем – системи економiки, полiтичної системи, системи освiти тощо. Також авторка говорить про «горизонтальної системи взаємовiдносин в межах громадянського суспiльства» (напр., с. 147). Очевидно, що тут ми можемо розрiзнати щонайменше чотири рiзновиди систем у соцiальнiй реальностi. Однак, як вони пов'язанi мiж собою, дисертантка не визначає спецiально – це можна спробувати реконструювати. Наприклад, нам видається доречним звернення до теорiї соцiальних систем Нiкласа Лумана, у якiй наявне оригiнальне розумiння iнновацiї та iї соцiальної функцiї, пов'язане з механiзмами вiдбору

інновацій та пов'язаними з цим неминучими суперечностями та конфліктами. Соціальний конфлікт не є чимось однозначно негативним для креативності, як, здається, стверджує дисертантка на с. 94 та 102. Більше того, соціальні конфлікти неминучі при впровадженні нового, і не лише як конфлікт нового зі старим (як цитує дисертантка Деніела Бела на с. 130) – це передусім конфлікт між різними елементами певної соціальної системи та різними соціальними системами. Все це потребує філософського осмислення під кутом зору виявлення конфліктних механізмів імплементації креативності у функціонування суспільства. Дисертація лише виграла би від такого концептуального та методологічного підсилення.

По-друге, дисертантка випустила з уваги ситуацію ризика, яка неминуче супроводжує впровадження в життя будь-яких креативних соціальних проектів. Так, поняття ризику згадується у дисертації лише при посиланні на іншого автора на с. 134 і у метафоричному розумінні ризику: «Нелегко, ризиковано розкривати в собі обличчя творця... Мало того, що ризикуєш бути то смішним, то жахливим, намагаючись узгодити благі наміри, що лежать на поверхні, і анархічний дар небес, що рветься на світло зсередини». Водночас, теорія соціальних систем Нікласа Лумана, дослідження сучасної культури як культури ризику Ентоні Гіденса, дещо згодом концепція суспільства ризику Ульриха Бека, концепція соціальних змін Петера Штомпки дають доволі багатий матеріал для дослідження зв'язку креативного характеру соціальних змін сучасного суспільства з ризиковим характером їхньої реалізації.

По-третє, дисертантка могла би залучити до розгляду феномен підприємництва як соціальної спільноти, сутнісно пов'язаної з функцією соціальної креативності. Макс Вебер, Вернер Зомбарт та Йозеф Шумпетер та деякі інші дослідники з різних позицій, але переконливо довели провідну роль підприємців у становленні сучасного західного суспільства. Згодом цю тему розвинули інші науковці як складову дослідження загальної проблеми переходу традиційних суспільств до процесів модернізації.

«Підприємницький аспект креативності» згадується дисеранткою у підрозділі 2.3., однак розкрити його належним чином дисерантка не могла без опертя на праці згаданих нами вище класичних авторів. У підрозділі 3.2 авторка слушно звертається до аналізу феномену інтелектуалів як носіїв соціальної креативності, однак цей аналіз був більш переконливим за умови здійснення порівняння ціннісних орієнтацій та соціальної ролі інтелектуалів та підприємців. Зокрема, у сучасному суспільстві важко обійти увагою ту роль, яку відіграли свого часу Біл Гейтс, Стів Джобс, Марк Цукерберг та інші підприємці-інноватори, які завдяки своєму креативному підходу змінили не лише засади ведення бізнесу, але й вплинули на засоби забезпечення соціальної комунікації, соціальне структурування сучасного суспільства та інші окремі його параметри.

По-четверте, поза увагою дисерантки залишився зв'язок проблематики соціальної креативності з новітніми філософськими розробками, які об'єднує напрям трансгуманізму, який вбачає революційний потенціал у використанні досягнень науки і технологій для поліпшення інтелектуальних, фізичних та інших здатностей людини та мінімізації або навіть усунення негативних та небажаних аспектів наявного та майбутнього стану людської природи. Окремі сюжети дисертації (зокрема на с. 48-52, 92 тощо) впритул наближаються до проблематики трансгуманізму, однак, так і не виходять на прямий аналіз його зв'язку з проблематикою креативності.

По-п'яте, дисерантці також варто було ширше використати нові вітчизняні філософські дослідження, дотичні до проблематики креативності. Так, інновативний характер мало дисертаційне дослідження М.М.Ведмєдєва «Культурні ресурси продуктивності мислення: філософсько-методологічний аналіз», захищене у вересні 2016 року в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за спеціальністю 09.00.02 – діалектика і методологія пізнання. Також не згадано дисертацію Л.С.Тарасюк «Креативність як феномен людського буття в культурі», захищену в листопаді 2011 року в НПУ ім.. М.П.Драгоманова за спеціальністю 26.00.01 –

теорія та історія культури. Ці роботи виконані у рамках відмінних від даної дисертації спеціальностей, однак деякі їхні ідеї могли би стати у нагоді дисертантці. Так, це ідея щодо співвіднесення креативності і творчості як можливості і дійсності, щодо ініціації креативності як процесу екзистенціальної комунікації у роботі Л.С.Тарасюк, а також ідея М.М.Ведмєдєва щодо визначення культурних ресурсів продуктивного мислення, які на наш погляд дуже близькі до ресурсів мислення креативного.

При цьому слід зазначити, що висловлені зауваження і побажання не заперечують актуальність, новизну, теоретичне та практичне значення дисертаційної роботи в цілому і не піддають сумніву наукову вартість дослідницької праці дисертантки.

В цілому ж дисертація Ксенії Вікторівни Ніколенко є самостійним і завершеним науковим дослідженням, в якому отримано нові науково обґрунтовані результати, які в сукупності дають підстави стверджувати, що мету дисертації – здійснення соціально-філософського аналізу креативності як чинника змін у соціумі – успішно досягнуто. Такі результати отримано у результаті дослідницької роботи, яка є соціально-філософською за своюю методологією, понятійним апаратом та засобами доведення. Відповідно, у дисертації здійснено масштабні і концептуальні узагальнення здобутків, досягнутих раніше іншими дослідниками щодо зазначеної проблематики, на основі цього авторка розвиває один з важливих напрямів сучасної соціальної філософії – а саме соціально-філософське дослідження проблеми взаємозв’язку суб’єктивних та об’єктивних чинників соціальної детермінації.

Зміст автoreферату дисертаційної роботи є тотожним основним положенням її рукопису. Основні положення дисертаційного дослідження Ксенії Вікторівни Ніколенко пройшли достатню апробацію на профільних наукових конференціях, а також підтвердженні численними успішними публікаціями у наукових фахових виданнях, у тому числі й іноземних та вітчизняних виданнях, які включені до міжнародних наукометричних баз.

Подана до захисту дисертація Ксенії Вікторівни Ніколенко «Креативність як чинник соціальних змін» виконана на належно високому теоретичному і методологічному рівнях, відповідає вимогам пп. 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету міністрів України від 24 липня 2013 р. № 567 (зі змінами), а її авторка цілком заслуговує присудження їй наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Доктор філософських наук, професор,
професор кафедри теоретичної і практичної філософії
філософського факультету
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

М.І. Бойченко

ПІДПИС ЗАСВІДЧУЮ
ВЧЕНИЙ СЕКРЕТАР НДЧ
КАРАУЛЬНА Н.В.
25.04.2017р.

25.04.2017р.

